

ALEV ALATLI ÜZERİNE

CEVAT ÖZKAYA

Bir yazarı ele alırken kimi zaman tanışıklıklardan, kimi zaman eserlerinden yola çıkılır. Bazen bu ikisi bir araya gelir. Kimi zaman da toplumsal ve siyasal değişimleri eklemek icap eder. Hatta bunlarsız hiç olmaz. Dostoyevski'yi anlamak için Rusya'yı, Kemal Tahir'i anlamak için Türkiye'yi bilmek gerektiği gibi.

Alev Alatlı rahmetli sadece bir entelektüel değil, romancı, deneme yazarı, iyi bir mütercim ve sinema eleştirmeni. Düşünce metinlerinden eğitime, siyasetnameden nehir romanlara, aydın eleştirisinden aktüel meselelere kadar pek çok konuda önemli görüşleri olan, geleceğe ve tarihe ilişkin çok değerli sözleri bulunan müstesna bir sima... “Türkiye’nin bir vizyonu, bir ülküsü olmalı” dedi her zaman. Çünkü “dünyanın global bir köye dönmediğini ve dönmeyeceğinin farkındaydı.

Alev Alatlı ile çok konuştum, sohbet ettim fakat kendisi hakkında uzun yıllar hiç konuşma yapmadım, yazı yazmak ise aklımın ucundan geçmedi. Vefatının ardından birkaç konuşma yapmak zorunda kaldım. Alatlı üzerine ilk konuşmamı onun Mart 2018’de beşincisi düzenlenen Uluslararası CNR Kitap Fuarı’nın onur yazarı olması vesilesiyle yaptım. Fuarın ilk gününde Alatlı odaklı olarak düzenlenen panelde, onun yazmaktaki ustalığının yanında aydın olma vasfı üzerinde durdum.

Şu var ki fuarda benim söylediklerimden ziyade Alev Alatlı’nın onur konuğu olması vesilesiyle yaptığı konuşma çok daha değerliydi. Şöyle demişti: “Şişiniyor mu insan ‘oldum’ diye? Pek değil, sadece mahcup oluyor ve ‘Layık mıyım ben buna?’ diye kendine sormaya başlıyor. Her hâlükârda sizleri burada görmek bir teşvik unsuru.” Ardından da “Ben her zaman Hasan Âli Yücel dönemindeki Batı klasiklerinin tersine dönmesinin rüyasını görmüş biriym. Çok isterim ki onu hatırlatan, benzeyen bir şey ama kaç sene sonra tersine dönsün. Türkiye için bilerek, seçilerek yapılınsın yabancı diller için.” ifadelerini kullanmıştı.

Alev Alatlı, fuarların okumaya teşvik açısından önemine değinerek benim yenilerde tekrar okuduğum üç ciltlik nehir romanı “Gogol’ün İzinde”ye ve yazılarına yön veren esasa dikkat çekmişti: “İnsan hem yazıp hem yazdığı eserin tezgâhtarlığını yapamıyor. Bunun bir örneği benim, ‘Gogol’lar hariç. O da hiç benim dahlim olmadı. Kiev Bilimler Akademisi kitapları keşfetti ve çevirdi. Bunun üzerine de Rusya’dan mütahiş bir ödül aldım. Bir tek kitabım İngilizceye çevrilmiş değildir. Neden? Tabii zor kitaplardır, bu muhakkak. Ben esas itibarıyla Türkiye için yazarım. Türkiye için yazan birisiyim ve kendimi Batı’ya beğendirmek umurumda değil.”

Alev Alatlı ile ne zaman tanıştığımızı anlatarak devam edeyim. Yanılmıyorsam 1970’lerin ortala-

rında Cemil Meriç'in evinde tanıştık. Kızı Funda Hanım da vardı. 1976 yılından itibaren 1981'e kadar Cemil Meriç'in sekreterliğini yaptığım için her hafta onun evine giderdim. Cemil Meriç beni onunla, onu da benimle tanıştırdı. Cemil Meriç Alatlının çok zeki biri olduğundan sitayişle bahsetti. Daha sonra arkadaşlığımızı devam ettirdik. O zamanlar Etiler'de oturuyordu, daha sonra Ortaköy'e ardından da Beykoz'a taşındı. Yayıncılığımız da arkadaşlığımızı pekiştirdi. Bir kitabının adından hareketle söylersem "dünya nöbeti" tuttuğunun bir göstergesiydi aslında yaptıkları. Böyle derdi olan herkes onun evinde ve ikliminde yer alabilirdi. Sadece bir yazar olarak değil, bir dost olarak da ilişkinizi devam ettirebilirdiniz. Yazının bundan sonraki kısmında dünyanın maskarası olmayan, evimizin içinden konuşan Alatlını belli başlı yönleriyle anlatmaya gayret edeceğim.

HAYATI, YETİŞMESİ, KİMLİĞİ VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

Sanırım biraz biyografik malumat aktarmanın bir zararı olmaz: Alev Alatlının Cumhuriyet Türkiyesi'nin bir değişime doğru yol almaya başladığı 1944 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde dünyaya geldi. Annesi Füzuran Hanım, babası ise bir subay olan Ertuğrul Alatlı'dır. Yazarın hem anne hem baba tarafı Rumeli kökenlidir. Tiyatro yazarı Musahipzade Celal annesinin büyük amcasıdır. İlkokula Ankara'da Mimar Kemal İlkokulu'nda başlar, daha sonra Erzurum Kültür Kurumu İlkokulu'na devam eder. Namık Kemal Ortaokulu'nu bitiren Alatlının 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin akabinde babasının askerî ateşe olarak görev yaptığı Japonya'ya gider ve lise öğrenimini Japonya'da Tokyo THA American School in Japan'da tamamlar. Daha sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi-İstatistik Bölümü'nde okuyan Alatlının 1965'te okulunu bitirip Fulbright bursu ile Amerika'ya gider ve Vanderbilt Üniversitesi'ndeki (Nashville, Tennessee) yüksek lisansını 1968 yılında tamamlar. ABD'de ayrıca Dartmouth College'de felsefe ve ilahiyat eğitimi alır. Ardından bir yıl süre ile Caanan Koleji'nde kalkınma iktisadî öğretim üyesi olarak bulunur.

İstanbul Üniversitesi ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda iki yıl çalışıp yeniden Amerika'ya giden Alatlının, burada California Üniversitesi tarafından Türkiye'de yapılan psiko-dil bilim

projesinin İstanbul ayağını yürüttü (1973-74). İngilizce dil öğrenimi amacıyla *Cumhuriyet* gazetesi ile ortaklaşa, Türkçe temelli bir İngilizce öğretim dergisi olan *Bizim English* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi (1981-84). Daha sonra YAZKO yazarlar kooperatifinde yönetim kurulu başkan yardımcılığı (1984-85) görevinde bulundu.

Dikkat ederseniz buradaki ilgi çeşitliliği, durmak bilmeyen faaliyetler Alev Alatlının kişiliğinin nasıl oluştuğunu anlamak açısından bizlere kısmen de olsa bir şeyler anlatabilir. Çağımızın birçok sanatçısı, entelektüeli gibi çok yönlü bir kişiliği vardı Alatlının. Yazarak düşünmek, sorular sormak onun baş uğraşdır ama sanki o bunu daha çok edebiyatla yaptı.

Diyaloğu, bana öyle gelmiştir ki daha çok düşünürlerdir. *Batı'ya Yön Veren Metinler* ve *Bize Yön Veren Metinler* projelerini anmalıyız sözgelimi. Bilim dünyasının gelişmeleriyle siyaset de ilgi alanına girer, bu meselelerle de ilgilenirdi. Alatlının bilinen anlamıyla bir edebiyatçıdan ziyade, aynı zamanda bir sosyolog, bir felsefeci ve kendi deyimiyle de "bir Türk aydınıdır." Romanlarında sosyalistinden milliyetçisine, sağcısından İslâmcısına, pozitivistinden Beyaz Türk'üne, ulusalcısından liberaline tüm aydın tiplerinin yer alması çağına şahitliğinin bir göstergesidir.

Alev Alatlının öncelikle romancıdır; şiirleri de vardır, eleştirmenliği de ama buralardan kopmadan romanı seçmiştir. Ne usta bir mütercim olduğunun tercümeleriyle de göstermiştir. Keşke bunları devam ettirebilseydi diye hayıflanmamak elde değil. Aynı zamanda sinemaya ilgisi de yabana atılmamalı tabii. Hayat düsturu bir kitabında da belirttiği üzere şöyle özetlenebilir: "İster zurna tamircisi olun, ister çevirmen, işinizi iyi yapın."

Doğrusu benim onunla tanışıklığımın derinlik kazanma süreci yayıncılıkla da ilişkiliydi. Koç Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan *Edward Said ile Konuşmaya Devam* (2011) kitabında bir kısmı görmezden gelinse de Türkiye'de Edward W. Said'in kitaplarını Pınar Yayınları olarak ilkin 1980'lerin başında biz yayımladık. Ardından başkaları yayımlamaya devam etti. Alev Alatlının bize Said'in *Haberlerin Ağında İslâm* (1985), *Filistin'in Sorunu* (1986) kitaplarını tercüme etti. Başka bir yayınevi için Tunuslu Hayreddin Paşa'dan *En Emin Yol* (Akvâmü'l-Mesâlik-i Marifat Ahvâl el-Memâlik) kitabını hazırladı. Aslında

bu eser onun bakış açısını kavramak için önemli bir kilometre taşıdır. Zira Alatl, bugünü anlatırken, yarına seslenir, dünü de gündeme getirmeyi unutmaktan. Bir kitabının adının *Hatırla Geçmişin Geleceğindir* (2004) olması sebepsiz olmasa gerek. Alatl'nun hayatına yakından baktığımızda 1984 yılından itibaren süreli yayınlardaki yazılarının yoğunlaştığını görürüz. *Nokta, Yazko Somut, Türk Edebiyatı, Cönk, İnsan ve Teknoloji, Kitap Dergisi, Gerçek* gibi dergilerde çeşitli yazıları ve incelemeleri yayımlandı. Alev Alatl, yazmayı sürdürürken özellikle kritik zamanlarda söz aldı. Sadece şunları okumamız bile bunu ispatlamaya yeter:

“Aslolan, hakkın helal edilmesi olmalıydı. Helalleşmek olmalıydı. Helalleşmek, mahkemede dava kazanmaktan daha üstün olmalıydı. Çünkü her yasal hak, helal değildir.”

“Kültürel iktidar varsa, kültürel muhalefet de vardır. Mesele; muhalefetin kıymetini bilmek, değerlerine yılmadan, dejenere etmeden sahip çıkmak meselesidir.”

“Liyakat sorunu çözüldüğünde Türkiye şahlanır. Bir kere, eğitimden adli sisteme, imardan enerjiye, tarımdan basına hemen her alanda gözlemlediğimiz o müthiş savurganlığın sonu gelir. Zor kazanılmış birikimlerimizi rasyonel yatırımlara dönüştürme imkânı doğar.”

“İyilik ve umut 21. yüzyılın hedefleri arasında gibi görünmüyor. Kötülüğün ne denli sinsi ve kurnaz olduğunu unutmuşuz. Dünyanın iyiliği için yaşatılması gereken bir millet varsa o da biziz. Kul hakkı bize özgüdür. Batı bu kavramı bilmez. Varsın yedi düvel üzerimize gelsin, yine de bizi yıkamazlar. Biz ne müttefikler gördük, zaten yoktular. Bu dünyanın bir ayet olduğunu unutmamalıyız. Türkiye, dünyayı okuması gerektiği gibi okuyanların ülkesidir. Türkiye, caydırıcı olmak zorundadır. En büyük günah, birbirimize kayıtsız kalmamızdır.”

Hatırlarım hep: Kendimize ait bir cümlemizin bulunmayışına kahırlandı yıllarca. Yaşamı dayanılır kılan tek şeyin gününü gün etmek olduğunu fısıldayan aşağılık seslerin peşine takılmanın yanlışlığını da. Belki dünyada olup bitenleri yakından kavramasından dolayı Avrupa-Amerikan medeniyetinin öteki adının ölü-seviciliği ve faşizm oluşuna işaret etti. İnsanlık tarihinin en acımasız sadistlerini; Hitler'i, Stalin'i yetiştiren

verimli toprağın Batı medeniyeti olduğunu ve bu medeniyetin sürekli bir biçimde, filmlerle, televizyon dizileriyle, basınla salgın hastalık gibi yayıldığını vurguladı. Bilindiği üzere Alatl'nun son kitapları nasihatname türündeydi. Bu eserlerinin girişindeki şu satırlar onun yazdıklarını anlamaya katkı sunacak vurgular içermesi bakımından kıymetlidir: “Dünyaya dair gerçekleri yeni yeni keşfettiğimiz bir süreçtir yaşadığımız. Yeniden öğrenmeye üşenmeyin, ezber bozmaktan yünsünmeyin. Gözleriniz fal taşı gibi açık, zihniniz kılıç gibi keskin olsun. Küsmeyin, siz de kendi ev ödevinizi yapın. Düşünün ki internet mucizesi olmasaydı, bu metinler toparlanamazdı. Siz siz olun, ne vazgeçin ne de teslim olun internete.”

Alev Alatl, gerek ortaya koyduğu eserleri, gerekse televizyon programları ve gündeme dair açıklamalarıyla, kültür hayatımızda önde gelen, hatırı sayılır bir okuyucu kitlesi edinen ve açıklamaları merakla izlenen değerli bir yazardı. Şahsen ben Alatl'nun hangi yazısını okusam hep memleketimizin ve insanımızın dertlerini, ıstıabını anlatan bir aydın tavrının şahidi olduğumu düşünürüm. Yazıları ve romanları kadar konuşmalarının da bunu belgilediği açıktır.

KEMAL TAHİR İLE CEMİL MERİÇ

Alev Alatl, dünyaya, olaylara bakarken, dünyayı algılamak düşünce ve duygularını iç içe sunar. Bunun altında yatan sebeplerden birinin Kemal Tahir, diğerinin de Cemil Meriç olduğunu yahut bu ikisi olmadan onu doğru konumlandıramayacağımızı düşünüyorum. Alatl'nun yazılarından da anlıyoruz ki Cemil Meriç, sevdiği yazarların başında gelir. Neredeyse onun bütün eserlerinde Meriç'ten en az bir alıntıya rastlarız. Alatl, düşünce serüveni açısından da Meriç'le benzerlikler göstermektedir. Alatl'nun düşünce dünyasındaki aksiyon tıpkı Meriç'te olduğu gibi önce Batı'ya, Batılı bilim anlayışına ve Batı felsefesine meyletmiş, sonrasında Uzak Doğu felsefesi ve dünya algısına, son olarak da İslâm düşüncesine doğru bir yönelim göstermiştir.

Alev Alatl'nun sıkça kullandığı “murat” kavramı, gerçeğin ötesinde bir ideale ulaşmayı simgelemektedir. Bunun uzantısını Cemil Meriç'te bulmak mümkündür. “Bana hakikati değil, muradını söyle. Olmak istediğin gibi görün, olduğun gibi değil! Çünkü her yalan bir yaratış!” Alatl, yabancılaşmanın boyutlarını ve dildeki yansımalarını anlatırken de Meriç'e başvurmuştur. “Kav-

ga, insanla kader arasında değil artık, insanla kelime arasında. Yığınlar onun için yaşıyor, onun için dövüşüyor, onun için ölüyorlar". Meriç'in Doğu-Batı toplumlarına ilişkin değerlendirmesi, Alatl'ı da, Batı'ya ilişkin nekrofilik çağrışımlar yapmıştır. "Yobazlık, Şark'ın nefis müdafaası. Yobaz samimiyet, yobaz kendini bir nass'a hapseden idrak; bir nass'a, yani sonsuza. Yobaza düşmanlık, tarihe düşmanlıktır. Yobaz biziz, en güzel tarafımızla biziz."

Bir konuşmasında Kemal Tahir'in kendisinden daha yerli olduğunun altını çizen Alev Alatl'nın romancılığının anlaşılması için mutlaka Kemal Tahir'in dikkate alınması gerekir. Çünkü Alatl, Türkiye'nin önemli romancıları gibi toplumsal ve siyasal hayatın temaların/tartışmaların romancısıdır. Oryantalizmden sola, Kürtçülükten bilim tartışmalarına, yeni dünya düzeni eleştirisinden 68 kuşağına, yozlaşmadan işkenceye, sömürge ilişkilerinden aydınlarımızın durumuna, Beyaz Türklerden küreselleşmeye, Rusya'dan Batılılaşmaya kadar pek çok konuyu romanlarında ele aldı. Romanlarıyla meselelerimizi tahlil etmeyi başarabilen ender yazarlarımızdandı. Biliyorum romandan anlayanları tatmin etmek zordur, ama Türkiye'den anlamayanları onun romanlarının meselelerine dâhil etmek sanırım daha güçtür!

Alev Alatl'nın kaygılarının en derininde yer eden Anadolu insanının yabancılaşması ve maddi değerler karşılığında özgürlüğünü teslim etmesi hususunda, yüreğine su serpen düşünür, Kemal Tahir'dir. "Anadolu insanı özgürdür. Evet, aktif bir özgürlük değildir bu, pasiftir. Üzerine destanlar yazılmış bir özgürlük de değildir, ama asla zincire vurulamayan bir yapı geliştirmiştir. Bu özgürlüğün hiç aşınmayan iki dayanağı vardır: Çile çekme gücü ve azla yetinme gücü. Kemal Tahir'i anımsıyorum. İşte bu iki nitelik Anadolu insanını özgür kılar; köle olmaz. Ne patronun ne paranın ne inançların ne kitaplarının ne de geçmişinin kölesidir. Eskiye rağbet etmesinin, her duruma kolayca uyum sağlamasının nedeni de budur. Evet... Böyle bir özgürlüğü Jean Paul Sartre'in varoluşçuları bile hayal edemezler." Alatl, Anadolu insanının özündeki ruhu Kemal Tahir'in bir cümlesiyle tanımlamıştır: "Kemal Tahir'e rahmet olsun. Paraya müdana etmemek, Anadolu insanının mayasında vardır."

Alev Alatl'nın romanlarının temalarının dönem dönem değişmesi tartışmalarımızın değişmesiyle

de bağlantılıdır. Gerçekliğin değişkenliği de diyebiliriz buna. Bununla beraber değişik dönemlerde yazdıkları yan yana getirilse görülecektir ki, tüm metinlerine yansıyan aynı duyarlılıktır. Duyarlı olmak, kayıtsız kalmamak, liyakat, dünyaya ve memleketine vicdanlı olarak bakmak... Farkındayım çok klişeleşti bu sözler. Uzun zaman bazıları rafa kaldırmıştı bunları. Ama bunlar olmadan sahici üretimler yapabilmek ne mümkün. Zaten Alatl *Aydınlanma Değil Merhamet* (2005) romanında "Dünya umurunda olmayan bir yazar, neden yazar?" diyerek yazarlık gayesini tartışmasız bir biçimde ortaya koyar.

1980'LERDEN GÜNÜMÜZE BİRKAÇ NOT

Şimdi ise eserlerinden bazılarını dikkate alarak günümüze doğru gelmek istiyorum. Alev Alatl'nın hayatında, dergilerle münasebetinde ve kamusal bir figüre dönüşmesi sürecinde 1980'lerin önemli bir yeri vardır. Herhâlde 1980'li yıllarda onu fark edilir kılan ilk kitap *Aydın Despotizmi* (1986) oldu. Bu eser, Türkiye'deki pozitivist aydınların yerleşik kanaatlerini sarsmıştı. Alatl ilk kitabını Latife Tekin gibi birkaç yazarı savunmak amacıyla kaleme almıştı; burada Yalçın Küçük tarafından onlara yöneltilen haksız eleştirilere cevap vermişti. Küçük'ün Tekin'in *Gece Dersleri* romanı için "Eylülist" demesi bunun esas sebebiydi. Alatl bu eserinde, aydınlara sorumluluklarını hatırlatma yoluna gitmişti. Yalçın Küçük'ün Latife Tekin romanlarını yerden yere vuruşuna karşı cesur bir çıkıştı bu ufak kitap.

Alev Alatl'nın beş ciltlik nehir romanı "Or'da Kimse Var mı?"nın kahramanı Günay Rodoplu bize yakın dönem tarihimizin nasıl ele alınabileceğini gösteren bir pusuladır. *O.K Musti Türkiye Tamamdır* (1993) romanının konusunu ise şöyle açıklar: "Türkiye insanı kendisini iyileştirmemezse, bu memleketin sonunun geleceğini haykırıyor." *Viva La Muerte* (1992) romanında Günay Rodoplu'nun ağzından söylediği şu ifadeler, onun siyasi çizgisi hakkında bize bir fikir verebilecek durumdadır: "Ben, ilkel komünizmin üstünde parlayan Hilal'den yanayım." Alatl bu romanında işçiden iş adamına, militandan siyasetçiye doğru kayan sol anlayışı ele almış ve sol anlayışın bu değişimini gözlemlemiş, sol anlayışın nasıl bir karakter kaybına uğradığına dikkat çekmişti: "Bir Vehbi Koç yupisi ya da Amerikan eğitilmiş, deodoranlı genç işletmecisi 'yığdım asla-

nım' olur mu? 'Koçum benim' bir Cem Boyner ya da Cefi Kamhi düşünebiliyor musun?" (...) Yiğit ancak militan olur, siyasî olmaz."

"Or'da Kimse Var mı?"nın son kitabı *Beyaz Türkler Küstü*'yü 2013 yılının ilk aylarında yayımlayan Alatlı, toplumun yaşanan olaylar karşısında tepkisiz olduğuna inanmaz; "sokağa dökülmek demokrasi değildir" der. Ona göre aklın yolu bir değil, bindir, bizi kurtaracak olan aydınlanma değil merhamettir.

Bu romanların kahramanı Alev Alatlı tarafından idealize edilen aydın kişiliğini ortaya koymaktadır. Günay Rodoplu, ülkedeki birçok aydın ve aydın geçinenin aksine toplumsal sıkıntıları yüreğinde hissederek, bozuk düzene karşı eyleme geçmeye çalışan, ancak istediklerini bir türlü gerçekleştiremeyen bir aydın konumundadır. Günay Rodoplu, ekonomiden ideolojilere, siyasî partilerden felsefeye, eğitim meselemizden dine kadar bir toplumu ilgilendirecek bütün konulara değinmiş, bu konularda toplumun ve idarecilerin yaptığı hataları göstermeye çalışmıştır. Gereksiz çatışmaların bir kenara itildiğinde ülkeyi çok daha güzel günlerin beklediğini göstermeye çalışmış ve en önemlisi bütün bu toplumla ilgili yapılacak düzenlemelerde aydınlara büyük bir görev düştüğünü belirtmiştir.

Alev Alatlı'nın solla ilgili eleştirileri 68 kuşağının yeterli entelektüel birikiminin bulunmadığı, siyasal değerlendirme diye ortaya attıklarının yetersizliği, toplumdan kopuk kalışları gibi noktalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Yazarın 68 kuşağı ile ilgili eleştirileri *Kâbus* (2000) romanında da karşımıza çıkar. Romanın kahramanı İmre Kadızade 68 kuşağının yeterli donanıma sahip olmadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir: "Sayın Yargıç, 68 kuşağının entelektüel unsurları yoktu. Heyecanları vardı, rüyaları vardı ama eski Türkiye toplumunun gerçeklerine dair murakabe edilmiş, bütünlüklü tahlilleri yoktu. Bu nedendir ki, kapılarının önünde oluşan hayata hep şaşıtlar, hep şaşırdılar. Şaşırdıkça meyaslaştılar, meyaslaştıkça içkiye ve aşka kaçtılar. Mesele, solcu insanlardan zarar gelmesi değildi. Mesele, yarar gelmemesi meselesiydi. Söylediğim gibi, 68 kuşağının Türkiye'ye ilişkin bütünlüklü tanımları yoktu, burunlarının dibinde olan bitenin ayırdına varamadılar."

Alev Alatlı'nın romanları dikkatli bir şekilde incelendiğinde yazarın temelde vurgulamak

istediği düşüncenin ahlak kavramı ile alakalı olduğu görülecektir. Yazarın roman kahramanları yaptıkları eleştirilerin birçoğunda temelde ahlak kavramını ele almaktadırlar. 1990'ların sonundan itibaren ise romanlarında "yeni dünya düzeni" adı verilen ideolojinin Türkiye'yi nasıl parçaladığını anlatmaya çalıştı. Ona göre bu durumların oluşmasının sebebi toplumun birbirini anlamayacak hâle gelmesi, maddi-manevi değerlerin zayıflamasıdır. Bu yönüyle geniş bir Türkiye panoraması çizer. 2000'lerde yazdığı ve Rusya ile Türkiye'yi birlikte ele alma imkânı sunan "Gogol'un İzinde" nehir romanı ise ayrıca değerlendirilmelidir. Ona göre Rus aydınlarının serüveni bize ayna tutmaktadır fakat bizler esaslı bir Türkiye okuması yapmaktan uzaktayızdır. Alatlı bunun sebebini bir söyleşisinde şöyle açıklar: "Türkiye'de kaynaklara ulaşamıyoruz; çünkü gerekli nitelikte Osmanlıca yok. Ne yazık ki, hiçbir zaman bir Rus aydınının kendi ülkesini okuduğu gibi, Türkiye'yi okuyamayacağız biz."

Romancı kimliğiyle tanınan Alev Alatlı, ülkemizdeki çoğu sosyal bilimcinin aksine, toplumsal konuları ve sorunları tahlil ederken, edebiyat alanından önemli ölçüde istifade etmiştir. Alatlı, Aristocu mantığının tekdüzelğine karşın saçaklı mantığın önemine vurgu yapan, bütüncül düşünce biçimini öne çıkaran, anti-pozitivist, gerçekçi bir romancıdır. Alatlı, Doğu-Batı ayrımı hakkındaki düşüncelerini, coğrafyadan ayrı olarak, *biyofilik* ve *nekrofilik* yönden kâinatı algılama tarzındaki farklılıklar üzerine kurmuştur. Alatlı'ya göre, Türkiye, Doğu ve Batı arasında arafta kalmış, ahlak yapısı kapitalist sistemin zorlamasıyla göreceli ahlaka kurban gitmiş, değerler dünyasında büyük karmaşalar yaşamış, genç nüfusu cehalete yenik düşmüş, insanları Batılaşmanın tesiriyle çeşitli açmazlarla karşı karşıya kalmış, kimlik bunalımı yaşamış, fertleri birbirine yabancılaşmış bir toplum hâline gelmiştir.

Alev Alatlı, toplumumuzun Batılaşma süreciyle nekrofilik bir ruha büründüğü, kendi yapısına ve dokusuna ters düşen bir yabancılaşma yaşadığı görüşündedir. Şurası açık ki Rus edebiyatının önemli simaları Lev Tolstoy, Fyodor Dostoyevski, Nikolay Vasilyeviç Gogol, Ivan Turgenyev, Aleksandr Soljenitsin gibi gerçekçi romancılar Alatlı'nın romancı kimliğinin oluşmasında etkilidir. Özellikle Soljenitsin, çağdaşı olması sebebiyle Alatlı'nın roman anlayışına önemli tesirlerde bulunmuştur. Alatlı, üç ciltlik nehir romanı "Gogol'un İzinde" ile Mihail Aleksand-

roviç Şolokhov 100. Yıl Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Ödülün adına verildiği Şolokhov Rus gerçekçi akımının temsilcilerinden biridir.

MESELELERİMİZ, HOLLYWOOD VESAİRE

Alev Alatl, *Eyy Uhnem! Eyy Uhnem!* (2008) romanında yıkıcı ve sorumsuz özgürlüğe sonsuz alan tanınmasını eleştirir: "Yıkıcı ve sorumsuz özgürlüğe sonsuz alan tanındı. Toplumu genç insanların ahlâklarını iğfal etmek gibi, pornografi, şiddet, dehşet dolu sinema filmleri yapmak gibi özgürlük suistimallerinden, insanoğlunun aşağılık alçaklığından koruyacak pek az şey kalmış gibi görünüyor. Suistimal, özgürlüğün bir parçası... Genç insanların seyretmeme ya da kabul etmeme özgürlükleriyle dengeleneceği zannediliyor. (...) Özellikle de ABD'de yasalar bireysel özgürlükler kadar bazı bireysel suçları da teşvik edecek kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Binlerce savcı tarafından desteklenen sanık cezasız bırakılabileceği gibi, hak etmediği hoş görüye de mazhar olabiliyor. Terörizme karşı ciddi bir tavır almaya kalkışan hükümet, anında kendisini teröristlerin medeni haklarını ihlal etmekle suçlayan bir kamuoyunun karşısında buluyor..."

Alev Alatl'nın *Hollywood'u Kapattığım Gün* (2009) kitabı Hollywood sinemasının Amerikan toplumuna ve dünyaya verdiği zararı anlatır. Biraz da mizahi bir şekilde Hollywood'un kapatılmasının Amerikalılara çok büyük bir iyilik getireceğini söylemektedir. Eserde sinemanın dünya siyasetinde nasıl etkin bir faktör hâline getirilip kullanıldığına da değinilir. Söz konusu kitap üzerine *Umran* dergisinde güzel bir söyleşi de yayımlanmıştı Alev Alatl'nın. Bunu niye söylediğini yazımın sonunda bir miktar da olsa işaret edeceğim.

Yazımın başında Alev Alatl'nın Edward W. Said'ten tercüme ettiği kitaplardan birinin *Haberlerin Ağında İslâm* olduğundan bahsettim. Bu aslında medyanın İslâm'ı nasıl çerçevelediğini gösterir. Ne var ki mesele bununla sınırlı değildir. Alatl, medyanın gazete, dergi gibi unsurların yanında sinemanın kullanımını gündeme aldığından bahseder. Ona göre sinema âdeta medya aracı hâline geldiği için büyük medya şirketleri sinema unsurunu da kullanır. Alatl, medyanın çıkarlarına gelen düşünceleri sinema yoluyla da izleyicilere aktarma yoluna gittikleriyle alakalı olarak *Hollywood'u Kapattığım Gün* kitabında

şu eleştiriyi yapar: "Bilmem sizde öyle misiniz, 'medya' deyince, benim aklıma gazete, dergi, radyo, televizyon, hatta internet gelir de, sinema gelmez. Oysa, 'massmedia' dedikleri, tek taraflı yayın yapan bu mecraların (mediumların) tümünü içeriyor. Tek bir medya yığılması (conglomerate) yok ki sinemanın başını çektiği entertainment sektörünü içermesin."

Uzun zamandır basın ve medya dünyayı yönetmede o kadar etkili duruma gelmiştir ki, istedikleri zaman savaş çıkarmakta, yapılan yanlış haberlerle ülkelerin ekonomik düzenlerine darbe vurabilmektedir. Mesela Alatl, *Hollywood'u Kapattığım Gün*'de "İspanyol-Amerikan savaşı, Amerika'nın medya tarafından kışkırtılan ilk emperyalist savaşı; ayrıntıları atlamamaya çalışmam bundan" der. Özellikle de ABD'de basın CIA güdümünden çıkamamaktadır. Hatta bazı gazetelerin CIA ile ikili anlaşmaları dahi vardır: "Bernstein *New York Times*'in genel politikası CIA'ya mümkün olan her türlü yardımı yapmaktır" diye devam ediyor. Bu yakınlığın en önemli nedeni *New York Times*'in Amerikan gazeteleri arasında en çok dış muhabire sahip olması ve gazete sahipleriyle CIA yetkilileri arasındaki kişisel yakın ilişkilerdir... CIA'nın en değerli Buruodcasting Asset (yayın aktifi) olan CBS'in yönetim kurulu başkanı William Haley ile CIA şefi Allen Dulles yakın arkadaşları. CBS, CIA çalışanlarını istihdam etmek suretiyle perdeledi... Haberlerin CIA tarafından denetlenmesine izin verdi... CIA ve senato kaynaklarına göre örgüt arşivlerinde her iki derginin dış haberler muhabirleri ve ekipleri ile yaptıkları yazılı anlaşmalar vardır. Bu anlaşmaların yenilenip yenilenmedikleri konusunda her iki taraf da sessiz kalmaktadırlar."

ABD'nin, ekonomik çıkarları için her şeyi yapacağını söyleyen Alev Alatl, vaktiyle birçok insan tarafından bir umut olarak görülen Barack Obama'nın da diğer ABD başkanlarından farksız olduğunu söyledi. Alatl Hollywood konulu kitabında Obama'nın, ABD güvenliği için her şeyi yapacağını, bu durumu sağlamak için yapılacak işlerden ötürü hiç kimseden özür dilemeyeceğini ifade ettiği bir konuşmasını hatırlatır. Ardından Amerikancı hayat tarzını eleştirerek "Ah, sayın başkan, ah demek siz de az gittiniz uz gittiniz bir de arkanıza baktınız ki bir arpa boyu yol gittiniz!" demektedir.

AKLIN YOLLARI VE DİN EĞİTİMİ

Alev Alatlı'nın *Akılın Yolu da Bir Değildir* (2009) isimli eseri, yazarın sunduğu bir programın da adı olan "Hadi baştan alalım" sloganıyla kaleme alınmış bir eser olup, burada Doğu-Batı mantığı karşılaştırılıp kıyaslanmıştır. Daha sonra geliştirilerek *Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor* (2018) adını alan eserde düşünme ve doğru düşünme kavramları üzerine yorumlar getirilmiş, tartışma kavramı değerlendirilmiş, tartışmaların belirli çevrelerce bilinçli olarak nasıl "safсата" hâline getirildiği üzerinde durulmuştur. Ona göre Batı'nın tek doğru kavramı yanlıştır. Yıllardır bu mantıkla hareket eden ve bu mantığı yaymaya çalışan Batı hatalıdır. Oysa Doğu böyle değildir. Doğu bazı meselelerde orta yolun da olabileceğini bilmektedir.

Alev Alatlı'nın yazılarında işaret ettiği önemli hususlardan biri de dindarlar, İslâmcı aydınlar daha doğrusu Türkiye'nin "millî meselesi İslâm"dır. Onun dikkat çektiği konulardan biri, Müslümanların dinî bilgisinin yeterliliği üzerinedir. Ona göre her Müslüman İslâm hususunda yeterli bilgiye erişmek zorundadır. İslâm'la ilgili konular sadece imamlara bırakılmamalıdır. Aynı şekilde imamlar da kendilerini İslâm hususunda tam donanımlı hâle getirmekle yükümlüdürler. Burada *Hayır Diyebilmeli İnsan* (2003) kitabından şu pasajı aktarmak istiyorum: "Müslümanlığı bir 'meslek', bir 'kariyer' olarak gördüğümüzü hissettiğimi söylemeli, nedenlerini de hemen sıralamalıyım. İlki, imam hatiplerin 'meslek lisesi' hüviyetleri. 'İmamlık'ın, bir 'meslek' olarak düşünülmesini değil, her Müslümanın meslek sahibi bir imam olması gerektiğini düşünüyorum. İmamlığın, mahallelinin 'dinî işlerine nezaret eden' ve âdeta bir 'teşrifatçı' şekilciliğine indirgenen statüsünün, mutlak surette nitelik ve nicelik itibarıyla yüceltilmesi gerektiğini savunuyorum.

İmam ya da hatip, bir mavi yaka, orta kademe hizmetli değil, İslâmî dünya görüşüne bütünüyle hâkim, deyiş yerindeyse, İslâm ilahiyatının 'doktoru' olmadığı sürece, camilerin, hissettikleri 'ilâhî dürtü'yü reikiden yogaya, Prisma'dan adını bile bilmediğimiz nice ruhanî ses veren toplulaşmalara yönlendirenlere, kapalı kalmaya devam edeceğini düşünüyorum."

Aynı kitabındaki "Din eğitimi öğrenciyi bir yandan entelektüel zirvelere teşvik ederken, diğer yandan da kâinattaki koordinatları belirlemeleri-

ne yardımcı olur." şeklindeki tespitini de değerli buluyorum. Lakin bizdeki din eğitiminin esas meselesinin bu olduğunun farkında olmadığımızı da üzümlere söylemek istiyorum.

Ülkemizin farklı dönemlerine şahitlik eden Alev Alatlı'nın hayatı dünyayı, Türkiye'yi özellikle de aydınlarımızın tarihini anlamak bakımından son derece önemlidir! Şunu söylememiz yanlış olmaz: Türkiye'nin yakın dönem entelektüel tarihi Alev Alatlı'nın romanları ve yazıları okunmadan kavranamaz. Memleketimizin okumuş yazmışları ("entelektüel oligarşisi") onun yazarlığının ne kadar farkında, bu da ayrıca ele alınması gereken mühim bir mesele. Alatlı'nın Hollywood odaklı bir söyleşisinden söz ettim. Doğrusu Alatlı'nın eserlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bakılması gereken kaynaklardan biri de söyleşilerdir. Bir yayıncı olarak söyleşilerinin tam manasıyla onun kitaplarında vurgulamak istediği fikir ve düşüncelerin net bir şekilde ortaya koyacağı gerçeğini söylemeden geçmeyeyim. Mesela iki ciltlik *Kelebek Etkisi Söyleşileri* (2021) bunun bir örneğidir.

Netice itibarıyla şunu diyebiliriz: Alev Alatlı, milletimizin kültürel dünyasının derinlerindeki özgürlük ruhuna vurgu yaptı; bu çerçevede, dünyayı tahakküm altına alan yağma düzenine eleştirel baktı. Türkiye'yi dünyanın emniyet supabı olarak gören Alatlı, toplumumuzun değerini fark ettiği için bu toplumun özünü bulması için eserler kaleme aldı. Biliyorsunuz tanıdıklarımız, dostlarımız hakkında yazarken nesnel olamayız. Bu elbette benim sorunum. Fakat bu yazıya hazırlanırken bir dostum dedi ki, "Senin için öznel olanlar benim için yahut başkaları için nesnel olabilir." Umarım öyle olmuştur.

ORDA KİMSE VAR MI? BURDA ALEV ALATLI VAR

KÂMİL YEŞİL

Alev Alatl 2 Şubat 2024'te vefat etti ve geride büyük bir boşluk bıraktı. Kimsenin yeri dolmaz, doldurulamaz fakat Alatl'nın yeri hiç doldurulamaz. Gerçi onun bıraktığı boşluğu, doymak bilmeyen okuma öğrenme merakının semeresi kitapları uzun süre doldurmaya yeter. Çünkü fikrî tespit, eleştiri ve düşünme şekli ile hâlâ hatırı sayılır çevrelerce keşfedilmiş değil Alev Alatl. 60'lı yıllar sonrası Türkiye için “düşüncenin kuduz köpek gibi kovalandığı yer” demişti Cemil Meriç; şimdi bu tespitten hareketle düşünceden, düşünmekten kuduz köpek gibi kaçıldığı bir dönemdeyiz diyoruz. Bundan dolayı Alev Alatl başka yeni düşünce adamları çıkıncaya kadar hep bir deniz feneri gibi görülecektir.

DİL KULLANIMI, DÜŞÜNCE ÜRETİMİ VE ELEŞTİREL TUTUMU

Alev Alatl Türk düşüncesine hediye ettiği önemli kavramlarla hatırlanacak. Ve zaten onun düşünür olduğunu gösteren deliller, ürettiği kavramlar olmuştur. Dil, düşüncenin hem kaynağı hem vasıtası ise Alev Alatl hayatı boyunca bu vasıttan hiç inmedi.

Alev Alatl vesilesiyle Cemil Meriç'ten söz ettik. Çünkü 80 sonrasında Cemil Meriç seviyesinde bir tecessüs (okuma, anlama merakı) sahibi bir münevver görmedik. Cemil Meriç de düşünce vasıtası olarak dilden hiç inmemişti. Geride bıraktığı eserler hâlâ kendi boşluğunu kendisi dolduruyor.

Alev Alatl da Cemil Meriç'ten tevarüs ettiği tecessüs ile yine onun gibi eserler ve kavramlar hediye etti Türk milletine. Diyebilirim ki Alev Alatl dil kullanımı, düşünce üretimi ve eleştirel tutumu bakımından ismi Cemil Meriç ile yan yana gelebilecek nadir yazarlardandır. Ne yazık ki Cemil Meriç sadece eleştiri, deneme ve biraz

da tercüme ile yetinmiş ve edebî eser kulvarına girmemiştir. Alev Alatl belki kadın kimliğinin önsezisine uyararak, belki neslinin ilgi ve eğilimleri sebebiyle edebî alanda da kalem oynatmış ve gerçekten kendi nesli içinde kayda değer eserlerle temayüz etmiştir. Hatta bana göre Alev Alatl'yı düşünce dünyasında yer sahibi kılan, ismini parlatan şey onun önce edebî eserlerle dil ve üslup, o dile uygun bir fikir sahibi oluşudur. Eğer bir metoda bağlamak gerekirse Alatl'nın metodu diyalektik metottur diyebiliriz. Hangi konuyu ele alırsa alsın Alatl'nın anlatımında tercih ettiği diyalektik metot eserleri, romanları bir fikir arenasına, bir tartışma platformuna çevirir. Yazarı bu diyalektik metotta birçok şapka ile görürüz. Gâh ikna oluruz gâh karşı tarafa hak verir, arada kalırız. Bu sayfalar filozof, yazar, düşünür, kitap isimlerinin resmi geçit yaptığı sayfalara döner. Bir yandan bu kadar kaynağı bilen yazara hayranlık duyarız, diğer yandan yazarın kitaplarla düşünce çeşitlilikleri, bol referans ile okuru “dövdüğü”, sersemlettiği için kızarız, hatta ukala buluruz. Malûmat yığını ile okuru evire çevire döver Alatl. Bu arada çokluk anlatıcı yazarın durduğu yer kaybolur.

Diyalektik metot, Kemal Tahir'de tamamen diyaloga dönüşür. Bana göre bu iki yazarın romanları böyle bir ortaklık taşır. Bunun bir imkân mı yoksa sorun mu olduğu ayrıca tartışılmalıdır. Zaten bu böyledir.

Sanat eseri alanında temayüz etmeden, sadece düşünce eserleri ile iz bırakmak isteyen çok az kişi muvaffak olmuştur. Ancak edebî eser ile düşünceyi birleştirenler uzun ömürlü olmuş hem de kitlelere mal olmuştur. Büyük yazar, büyük şair, edebî eser içinde edebî eserlerin imkânını kullanarak düşüncesine edebîlik kazandıran kimsedir. Verdiği eserlerle bu fikri kim söylüyor, bu düşünce kime ait sorusunu

sorduranlardır bu tür kişiler. Bu düşünce şöyle büyük şiirin, romanın, edebî eserin sahibine aittir, demek aynı zamanda o kişinin eserlerinde bu tür fikrî zemin ve kaynaklar vardır demektir. Batı’da Cervantes’ten Shakespeare’e, Hugo’dan Voltaire’e, Dostoyevski’den Mayakovski’ye kadar bu hep böyledir.

Bizim edebiyatımızda da Yunus Emre’den Fuzûlî’ye, Namık Kemal’den Mehmed Âkif’e, Yahya Kemal’den Nâzım Hikmet’e, Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve İsmet Özel’e kadar hep bu çizgi vardır. Düşüncenin sanat eserini beslemesi, sanat eserinin düşünceye mekân, dil ve üslup kazandırması hep birlikte olmuştur.

Alev Alatlî işte bu birlikteliği keşfeden önemli yazarlardan biri olarak düşünce dünyasına edebiyattan gelmiş bir yazardır. Dolayısıyla onun düşüncesi edebî kılık ve kıyafet giymiş olarak aramızda olacaktır hep. Mesele şudur: Eserler ne kadar edebîdir, yazar sanatın imkânlarını ustalıklı ne kadar başarılı kullanmış veya kullanmamıştır. Bu soru hayati bir sorudur ve hâlâ geçerlidir.

Alev Alatlî bağlamında söylemek gerekirse soru şudur: Alev Alatlî, verdiği edebî eserler, nehir romanlar vasıtasıyla mı okunup yaşayacak yoksa düşünce eserleri ile mi? Somutlarsak (Orda Kimse Var mı) üst başlığı ile yayımlanan *Viva La Murte*, *Nuke Türkiye*, *Valla Kurda Yedirdin Beni*, *O. K. Musti Türkiye Tamamdır*, *Schördinger’in Kedisi Kâbus* vs. ile mi yoksa *Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor*, *Fesuphanallah*, *Hafazanallah*, ...ile mi? demek istiyoruz.

Eğer gözümünden kaçmadı ise ölümünden önce dergilerde, ilgili platformlarda romanları ile gündeme gelmedi Alatlî. Oysa düşünce dünyasına edebiyat yolu ile girmiş bir yazar olarak edebî eserleri hep yanı başında olması, görülmesi gerekirdi. Bundan dolayı romancı Alatlî mi mütefekkir Alatlî mi?, sorusunu sorduk.

ALATLÎ’NİN ROMANLARI

Düşünceyi eleştirel yaklaşım yedeğinde götüren Alev Alatlî dil tutumu, tecessüsü bakımından Cemil Meriç’e yaklaşır demiştik. Roman kurgusu ve romandaki anlatıcı yazar tutumu bakımından Kemal Tahir’e yaklaşır veya benzer.

Kemal Tahir nasıl yakın tarihi Cumhuriyet’i ve dönüşüm yıllarını roman imkânları içinde tartışır Alev Alatlî da 80 sonrası ve 90’lar ağırlıklı Türkiye’nin siyasi, kültürel ve sosyolojik fotoğrafını tartışır. Romanlarında, karakterini iyi tanıdığını gösteren ayrıntılarda onun kimliğini girer. Bilgi, çıkarsama, hüküm ve duruşları ile her bir karakteri şöyle veya böyle dış dünyada, aramızda buluruz. Olaylar hep fikir, tutum ve kesin inançlar çevresinde geliştiği için okuyucu fikirler anafonda bulur kendini.

Tezli roman diyebileceğimiz bu romanlarda Türkiye hep merkezî bir yer tutar. Batı tüm değerleri ile tenkit süzgecinden geçirilir. Akıl, rasyonalite, makuliyet terazisinde tartılır her şey. Kitaplarında hep akıllı, aklına güvenen bir anlatıcı yazar vardır ve o kişi Alev Alatlî’dir.

Bütün bu akıllı, uslu, mantıklı eleştirel tutumu ile Alev Alatlî Kemal Tahir’e yaklaşır. Bu yaklaşım, eserlerin edebî olup olmadığı bakımından da benzerlikler taşır. Hatırlatalım. *Yorgun Savaşçı* başta olmak üzere Kemal Tahir’in bütün romanları edebîlik bakımından hâlâ tartışılmaktadır. Yapılan yorumlardan anlıyoruz ki aslında asıl meselenin Kemal Tahir’in romancı kimliği ve eserlerin edebî niteliği değil; romanların konusu, anlatıcı yazarın Cumhuriyet’e giden yolda Millî Mücadele başta olmak üzere Serbest Fırka tecrübesi, İzmir Suikasti, Çerkez Ethem Olayı, köy enstitüleri gibi konularda resmî yaklaşımı sorgulamasıdır. Öyle ki Kemal Tahir’in romanları resmî tarihin önüne geçmiş ve roman/kurgu olmasına rağmen tarihin yerini almıştır bazı kişiler için. Bundan dolayı resmî tarih anlayışına sahip olanlar ölçüyü dengede tutamamış ve eserleri roman sanatının ölçüleri dışında değerlendirmişlerdir.

Bu kadar keskin bir yargı olmasa da Alev Alatlî’nin romanları da roman türünün imkânlarını hayli zorlamayla ve edebî olanı değil; düşünsel olanı öne çıkarması ile Kemal Tahir’in roman anlayışını takip etmiştir. Klasik roman ölçülerine göre eleştirilse de roman türüne önemli bir açılım getiren bu eserlerin tartıştığı konular bir çözüme varmadığı müddetçe zihin açıcı olması bakımından dikkatle bakılacaktır diyebiliriz. Romanlar vasıtasıyla düşünce dünyamıza kazandırılan tespit cümlelerden birkaçı üzerinde durmamız gerekir.

NEKROFİLİ (ÖLÜ SEVİCİLİK)

Alev Alatl, sapkın anlayış olarak kitapların sayfalarında ve psikologların dilinde geçen bu kavramı hem sosyolojik hem siyasi karşılığı ile kullanır. Terör olaylarının bir sonucu olarak ölmeyi ve öldürmeyi kanıksamak ile sonuçlanan bu anlayış futbol maçlarında “Ölmeye ölmeye ölmeye geldik” sloganına dönüşür. Resmî ideoloji de kült kişileri her fırsatta diriltmeye çalışırken ölü sevicilik yapar. Kimse ondan daha çok sevmeye layık görülmez. Herkes o ölüyü sevmek zorundadır.

MİŞ GİBİ YAPMAK

Alatl, bu kavramı öncelikle yönetim mekanizması için kullanır. Bürokratik devletin kadroları gerçekten sahip çıkmaz işine. O hep geçiştirir, elinin ucu ile yapar, dilinin ucu ile konuşur. Sevinirken de üzülürken de “mış gibi” yapar. Mış gibi yapmayı devletten gören halk, büyüklerinden öğrenen yeni nesil hep bu sahte tavır ile sürdürür hayatı. Bunun en tehlikeli yanı, insanların inanç ve ahlaki davranışlarında da mış gibi yapmaya başlamasıdır.

PAÇOZLUK

Paçozluk, mış gibi yapmanın doğal sonucudur. Böyle bir ortamda yaşayan insanlarda kaliteli bir hayat seviyesi yoktur. Görünüş esastır. Nerden biliyorsun? sorusu sorulmadan elde edilen bilgiler dolaşıma girer. Alatl ağızlarda dolaşan bu sözlere bilgi demez, onlar için “malûmat” kavramını kullanır. Herkes her şeyin sıradanlığına teşnedir. Giyim kuşam, yemek içmek, kişiler arası ilişkiler hiçbir derinlik, itina, kültürel kod taşımaz. Alatl’ya çekilmezlik derecesinde tiksinti veren paçozluk, okuryazarlarda, akademyada görülen paçozluktur.

SAÇAKLI DÜŞÜNCE/MANTIK-NERDEN BİLİYORSUN?

Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor kitabı ile nerden biliyorsun? metrosunu ben birleştirdim. *Ben Böyle Düşünüyorum Demekle Olmuyor*’u dilin kullanımı, ifade edilmek istenen ile kullanılan dil arasındaki tutarsızlık, çelişki, zıtlıkları örneklerle ortaya koyan Alatl, dil, ifade, düşünce, mantık arasındaki bağı, bağlantıyı, bağlamı en iyi kavrayan bir düşünür olduğunu gösteriyor.

Nerden biliyorsun? sorusunu da bir romanında vaz eder. Ve öncelikle akademya, yazar, düşünce adamı, siyasetçi gibi ilk bakışta bilgili, ilgili olduğunu varsaydığımız kişiler için kullanır.

Nerden biliyorsun? Bu sorunun bir cevabı yoktur muhataplarda. O zaman da Alatl, onların söylediklerine hiç değer vermez. “Zannederim Kur’ân’da şöyle bir şey var!” diye konuşan nice gazeteci, akademisyen, yazar, şair, devlet adamı için ne büyük bir soru olduğu hemen ortaya çıkıyor. Alev Alatl bu soru ile söylediklerinin mutlaka bir kaynağı olduğunu gösteriyor.

YASAL OLAN AYRI, HELAL OLAN AYRI, HELALLEŞMEK

Alev Alatl, öldükten sonra en çok bu sözleri ile anıldı. Çünkü Alatl bu sözleri Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü’nü alırken yaptı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve yöneticileri üstü kapalı bir uyarı idi bu sözler.

Alatl ayrıntıya girmede fakat bu sözlerle laik, beşerî yasaların kaynağı ile meşru olanın (şeriat uygunluk) arasındaki farkı belirginleştirmek istiyordu. Laikliği din ile çatıştırma üzerine kuran anlayış, dinî kuralları suç hâline getirmişti. 163. madde ile kayıt altına alınan bir suç idi bu. Devletin temel nizamını, işleyişini, söz ve yazı ile tamamen veya kısmen dinî kurallara uydurmaya çalışmak suçu işleyenler aslında Alev Alatl’nın formüle ettiği şeyi yapmak istiyorlardı. Sadece yasal olanın değil; helal olanın önemli ve geçerli olduğunu söylüyorlardı. Bu söz ve teklif, tabii ki yasal olanın kaynağını din-den alması, hiç olmazsa dinî emir ve yasaklarla çelişmemesine bağlı idi. Oysa ceza yasası dinî olanı yasaklıyor, suç sayıyor; laik yasaları dayatıyordu. Bu laiklik anlayışıdır ki yıllar içinde Müslümanlara, yasalara göre suç teşkil etmedikten sonra ne yaparsan yap, meşrudur anlayışını telkin etmişti. İşte asıl tehlike bu idi.

Alev Alatl bütün bu açıklamaları ile tam da yazımızın başlığında dediğimiz şeyi yaptı. Orda kimse var mı, dedi. Bu başka bir deyişle, ben buradayım, burda ben varım, demektir. Tenkitle, teklifleri, kaynakları, tavrı ile ben buradayım, dedi ve meydan okudu. Sözü bitirirken yeni bir paragraf açmak istemiyorum ama yazar Alev Alatl bu sözleriyle şunu da sormuş oluyor: Waldo Sen Neden Burada Değilsin? Son söz: Türkiye bu sesi çok arayacak. Alev Alatl’ya Allah’tan rahmet dilerim.

ALEV ALATLI'NIN BATI'SI YA DA BATI'NIN KÜNYESİ

MEHMET FURKAN ÖREN

Fransız düşünür Alexis de Tocqueville “Artık geçmiş gelecek üzerinde yol gösterici olmadığı için, akıl karanlıkta yol almaktadır.” der. Bilgi kümülatif ilerler, a priori değildir. Her yeni bilgi, kendisini bir önceki bilgi üzerinden inşa eder. Benzer bir şekilde bilginin varlık bulmasını sağlayan bilinç de soyutlanmış bir şekilde varlık bulmaz, daha ziyade tarih ve güncel kültürün bir parçası olarak yapılır. Bu yönüyle mevcut bilgi ve söylemlerin genel karakterini anlamak, geçmişin birikim ve söylemlerini incelemekle mümkündür. Akıl kendisine rehberlik edebilecek birtakım sağlıklı verilerin, göstergelerin eş güdümlü bir şekilde işler kılınmasıyla işlevselleşir. Bu gerçek, belli bir anlam

örgüsü etrafında şekillenen benlik için değil, aynı zamanda öteki olarak kodlanan fenomen ve kültürler için de geçerlidir.

Belli bir medeniyet ve kültürle ilgili tanımlama yapmak ya da güncel bir durumun şimdisini anlamak geçmişe dönük analizleri gerekli kılar. Tarih bilimi bir disiplin olarak bu temel amaç üzerinden kurgulanmıştır. Tarihle paralel olacak şekilde belli bir kültürün ve medeniyetin ya da kavram/olgunun geçmişine ilgili olan soykütük, mevcudun anlaşılması için önemli bir husustur ve pek çok sosyal bilimci soykütüğe önem vermiştir. Nitekim Nietzsche’nin kaleme aldığı *Ahlakın Soykütüğü* ve ondan ilham ala-

rak suç, cinsellik, ceza gibi kavramları tarihsel serüveniyle ele alan Foucault'un çözümlemeleri bu özellikleri dolayısıyla derinlikli çözümlemeler ortaya koymaktadır. Neticede bir olgunun bütün veçhelerini ortaya koymada olguya ilişkin anahtar metinlerin bütünlüklü bir şekilde analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Güncel anlamda pek çok kavram, medeniyet, kültür, din nihayete erdirilemeyen tanımlamaların nesnesi konumundadır. Bir özne olarak insanın kendisiyle ilgili bile yüzlerce tanım bulunmaktadır. Tüm çözümleme, analiz ve değerlendirmelere rağmen çözümlenmeyen, noktası konulamayan yüzlerce kavram bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Batı'dır. Batı nedir? Neresidir? Coğrafya ise sınırları nereden başlayıp nerede bitmektedir? Düşünce ve medeniyetse bu düşünce ve medeniyetin içkin özellikleri nelerdir? Yaşam tarzı ve pratiklerse bu pratiklerin diğer toplumlardan farkı nedir? Batı bir blok olarak okunabilir mi? Bir blokta şayet kendi tarihselliği içerisinde yüzyıl, otuz yıl savaşlarıyla birlikte birinci ve ikinci dünya savaşlarının Batı'nın iç çatışmalarından çıkmış olması nasıl okunmalıdır? Batı sınırlarının bitiş ve başlangıç noktasının bulunmamasının en belirgin özelliği, Alatlı'nın Ortadoğu'yu da Batı sınırları içerisinde değerlendirmesi ve Doğu denilen yeri Uzakdoğu'ya taşımasıdır. Buna göre birisi daha çok Aristo mantığı diğeri ise Buda felsefesiyle karakterize olmaktadır. Makro ölçüde Batı ve Doğu ayrımları kenara bırakıldığında bile, mikro ölçüde her yerde Batı ve Doğu kav-

ramsallaştırmalarının olması meseleyi daha da karmaşık hâle getirebilmektedir. Türkiye'nin, hatta Uzakdoğu'da yer alan Çin'in kendi içinde Doğu'su ve Batı'sı vardır.

Batı tartışmalarını Türkiye için anlamlı kılan durum, birkaç yüzyıldır Batı hegemonyası kapsamında ortaya çıkan egemenlik ve bu egemenliğin ürettiği sorun alanlarıdır. 19. yüzyıldan başlamak üzere küresel bir aktör olan, İslâm coğrafyasının liderliğini üstlenen Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, bu yıkılışa bağlı olarak Anadolu'nun bile elden çıkma riskiyle karşı karşıya gelmesi, sadece siyasal ve askerî trajedi değil aynı zamanda epistemik ve medeniyet duruşunun da trajedisi olmuştur.

Bu trajedinin izlerini Türk entelektüel birikiminin Batı'yı anlama ve konumlandırma çabalarında da görmek mümkündür. Tarihsel olarak Batı'yı anlamaya çalışma faaliyetlerinin en yüksek olduğu dönem modern dönemdir ve süreç hâlen de devam etmektedir. Bunun örneklerinden birisi yakın zamanda vefat eden Alev Alatlı tarafından kurgulanan *Batı'ya Yön Veren Metinler* adlı derlemedir. Alatlı'nın titizlikle seçtiği metinler tarihî dönemsellikler içerisinde Batı'nın geçirdiği evreleri ve bu evrelerin her birine damga vuran metinlerle temayüz etmektedir. Derleme Batı'nın bugününe değil aynı zamanda dününe odaklanmakta ve oluşabilecek

muhtemel güzergâhlarla ilgili fikirler vermektedir. Bu seçki, bir yönüyle Batı'nın künyesini/jeneolojisini ortaya koymaktadır. Batı merkezli siyasal, iktisadi ve felsefi egemenliğin oluşum, gelişim ve nihayetinde küresel bir hegemonyaya dönüşüm sürecinin hikâyesini, tarihî arka planını, entelektüel, felsefi ve epistemik altyapısını deşifre edici metinlere yer veren seçki, Batı düşüncesini merak edenler, araştırmak isteyenler için zengin bir kaynak görevini görmektedir. Öte yandan yazarın kaleme aldığı pek çok metin içerisinde bir seçki olarak inşa edilen *Batı'ya Yön Veren Metinler*'in modern-

leşmeden itibaren rotasını Avrupa Birliği'ne çeviren Türkiye için önemli olduğunu söylemek yerindedir.

YAPISAL ÖZELLİKLER

Dört ciltten oluşan *Batı'ya Yön Veren Metinler* Alatlî'nin Batı zihin kodlarını çözme amacına matuftur. Alatlî seçilen metinlerin özgün, sistematik ve Batı coğrafyasının kültürel kodlarını yansıtmaya dikkat etmekle yetinmemekte, aynı zamanda seçilen metinlere edebiyatçı kalemını katarak Türkçeye kazandırmaktadır. Örneğin sıklıkla kullanılan hümanist kavramı yerine ısrarla insancı kavramını kullanan Alatlî, belli bir dilin kendine özgü yapısına da işaret etmektedir. Geçmiş yıllarda öncülüğünü yaptığı *Bizim English* başlıklı dergilerle küresel nitelik kazanmış bir dilin yerel karşılıklarını, yerelin özgünlük ve özneliği bağlamında çözümleyen Alatlî'nin bu duruşunun izlerini yaptığı derlemede de görmek şaşırtıcı gelmemelidir.¹ Batı'nın referans kaynaklarını, entelektüel mirasını ve temel kodlarını ortaya koymaya çalışan çalışmasının sahici yönleriyle beraber, çalışmada yazar ve eser arasındaki ilişkinin muğlak ve belirsiz yönleri de bulunmaktadır. Öncelikle eser okuyucuya belli bir yön tayin etmiyor, metodolojik veriler sunmuyor, yazarın kendi rolü ve bu metinleri seçmedeki motivasyonuna ilişkin ipuçları içermiyor. Bu durumu iddialı bir başlığa rağmen müphem bir görüntü oluşturmaktadır. Eserin kurgulanma metodolojisiyle ilgili önsöz ve giriş düzeyinde de olsa bir ibare bulunmadığı gibi, aynı zamanda en azından derlemelerin içerisinde hangi konuların işlendiği ile ilgili toplu bir fikir edinme imkânı veren içindekiler kısmı da bulunmamaktadır.

Batı'ya Yön Veren Metinler bağlamında yazarın özneliğiyle metnin gerçekliği arasındaki ilişkiye yorulabilecek tek gösterge yazıların yazılış stilleridir. Doğrudan alıntılanan metinler farklı bir yazı stiliyle, metinlerin başında birer paragraf ya da birkaç paragraflık açıklamalar ise başka stilde yazılmıştır. Metinleri konu başlıkları bağlamında kategorize eden çalışma, yer yer metin içeriklerinde yer yer metin başlarında açıklamalarda bulunmakta, bu açıklamanın yazara

1 Alev Alatlî (der.), *Batı'ya Yön Veren Metinler*, çev. Alev Alatlî (Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, 2010), 2/481.

***Batı'ya Yön Veren Metinler*, Batı merkezli siyasi, iktisadi ve felsefi egemenliğin oluşum, gelişim ve nihayetinde küresel bir hegemonyaya dönüşüm sürecinin hikâyesini, tarihî arka planını, entelektüel, felsefi ve epistemik altyapısını deşifre edici metinlere yer vermektedir.**

ait olabileceğine yordanak durum ise yazı stili farklı olması şeklinde belirlemektedir. Ne var ki farklı stillerle yazılan bu yazıların da zaman zaman referans kaynaklarıyla desteklenmesi yazarın açıklaması gibi duran metinlerin derlemenin parçası mı yoksa yazara mı ait olduğu konusunda muğlaklıklar bırakmaktadır.

Esasında derlemelerin belki de sorunsal alanlarının Alatlî'nin çalışmasına da yansıdığını söylemek daha doğru olacaktır. Derleme özü itibarıyla belirli bir tema etrafında belirlenmiş olan metinlerin toplanmasıdır. Bu çalışmaların kritik noktası yazarın rolünün sınırlarıdır. Kategorizasyon ve metin seçme durumu kenara bırakıldığında bile yazarın inşa ettiği derlemeyle arasındaki sınır, seçtiği metinlerle sahip olduğu fikirler arasında durduğu yerdir. Derleme metinlerinde özne rolü fludur, metinler ise etkindir ve derlemenin başarısı seçilen metinlerin niteliğiyle doğrudan ilgilidir. Bu durum dikkate alındığında Alatlî'nin spesifik, Batı ile ilgili doyurucu bilgiler veren seçkisi derleme metinlerle kendi yazıları arasındaki sınırların belirsizliği dolayısıyla muğlak bir alan oluşturmaktadır.

ALATLÎ'NİN BATI'SI

Vurgulanmalıdır ki Doğu ve Batı kavramsal-laştırmalarının çerçevesi, kapsamı, sınırları ve çizgisi belli değildir. Örneğin ABD Amerika kıtasındadır oysa Batı diye kodlanmaktadır. Yine Yahudilik ve Hristiyanlık Ortadoğu çıkışlı inançlardır oysa Batı kaynakları içerisinde değerlendirilmektedir. Nitekim Alatlî'nin derlemesi de Yahudilik ve Hristiyanlıkla başlamak-

Alev Alatlı'nın derlemesini okuyan birisi Batı dünyasının zaman içerisinde geçirdiği evreleri, dönüşümleri, kritik dönemeçleri ve bu dönemeçlerde etkin olan entelektüel metinleri sarıh bir açıklıkla görebilecektir.

tadır.² Alatlı bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Batı dünyasının gelenekleri, biri Yahudi-Hristiyan, diğeri Yunan-Roma veya Klasik olmak üzere, başlıca iki kaynağa sahiptir.”³ Çalışmanın birinci cildinde Batı'ya yön veren kaynaklar bağlamında Yahudilik ve Hristiyanlık inançlarının yanı sıra Sümer, Mısır, Babil gibi bölgeler de gösterilmektedir. Öte yandan klasik kaynaklar bağlamında Yunan felsefesi ve siyaset anlayışlarına da değinilmektedir. Beri taraftan Roma İmparatorluğu, Orta Çağ'da fikir yürüten çeşitli Hristiyan teologları da birinci cildin başlıkları içerisinde bulunmaktadır. Alatlı bu ciltte, Yahudilikten başlayarak Orta Çağ sonlarına kadarki süreçte kritik olan metinleri okuyucunun dikkatine sunmaktadır. Bu anlamda Yahudilikle başlayan birinci cilt William Langlan'dın bir şiiriyle son bulmaktadır.⁴

Çalışmanın ikinci cildi 1350-1650 yılları arasındaki süreçleri ele almakta, Rönesans, Protestan Reformu, erken modern dönem ve bilim çağlarına odaklanmakta ve bu süreçte kritik önemde olan metinleri tahlil etmektedir.⁵

Çalışmanın üçüncü cildi 1650-1800 yılları arasında meydana gelen önemli olayları merkeze almakta, aydınlanma, burjuvazi yüzyılı ve bilim çağına odaklanmakta, bu süreçte kritik önem arz eden metinlerden oluşmaktadır.⁶ Dördüncü ve son cilt ise 1800-1970 yılları arasına odaklanmakta ve “Moderniteye Doğru Kaotik Modern Dünya” başlığını taşımaktadır.⁷ Derlemenin kurgulanma biçimi, başlık verilme şekli ve ilk cilt ile son cilt arasındaki çizgi dikkate alındı-

ğında derlemenin *pesimist* (kötümser) bir tarih anlayışıyla hazırlandığı izlenimini vermektedir. Derlemeye göre Yahudilik, Hristiyanlık, Yakındoğu ve Yunan kaynaklarından beslenen Batı medeniyeti Rönesans ve reform sürecinden geçmiş, nihayetinde kaotik bir forma evrilmiştir. Derlenen metinlerin kategorize edilmiş biçimine bakıldığında metafizik merkezli bir anlayışla yolculuğa çıkan Batı medeniyetinin giderek fiziksel ve metacı sonrasında ise kaotik ve dijital bir çerçeveye evrildiği görülmektedir.

Atlalı'nın derlemesi Batı felsefesini yansıtan, onun fikrî yönlerini ortaya koyan, kimisi Türkçeye yeni kazandırılan metinlerdir. Bu derlemeyi okuyan birisi Batı dünyasının zaman içerisinde geçirdiği evreleri, dönüşümleri, kritik dönemeçleri ve bu dönemeçlerde etkin olan entelektüel metinleri sarıh bir açıklıkla görebilecektir. Batı dünyasını derinlikli metinlerle bir araya getiren derleme, Batı dünyasının sistemli bir bütünlük çerçevesinde sunulduğu özcü bir okuma şeklinde de değerlendirilebilir. Burada Batı bir blok olarak monist bir karakterle inşa edilmekte ve günün sonunda negatif biçimde kodlanmaktadır. Esasında pek çok varyant, farklılık, biçim ve kültürel havzadan oluşan dünya sistemini Doğu ve Batı merkezli değerlendirmeler bağlamında analiz etmek özcü ve önsel bir yaklaşıma da kapı aralamak demektir.

Çalışmalarının genel karakteri düşünüldüğünde Atlalı'nın da özcü bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. *Batı'ya Yön Veren Metinler*'de geçmese de Atlalı'nın bir söyleşide kullandığı şu ifadeler yazarın zihin kodları ile ilgili fikir vermektedir: “Biz edepi bir ulusuz, merhametli bir ulusuz, bizde aman diyene kılıç kalkmaz, kaç tane ulusta var zannediyorsunuz? Batıcı arkadaşlar bana söylesinler kaç tane ulus gelir de aman diyene kılıç çekmez!” Bunu çeşitli örneklerle temellendiren Atlalı sözlerini “İnsafsız

2 Alev Alatlı(der.), *Batı'ya Yön Veren Metinler* (Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, 2010), 1/3-34.

3 Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler*, 2010, 1/3.

4 Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler*, 2010, 1/3-406.

5 *Batı'ya Yön Veren Metinler*, 2/413-913.

6 Alev Alatlı (der.), *Batı'ya Yön Veren Metinler* (Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, 2010), 3/915-1368.

7 Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler*, 2010, 3/1369-1814.

bir dünyanın insafı bir ulusuyuz.” cümlesiyle bitirmektedir.⁸ Buna göre bazı uluslar kötülük, bazı uluslar ise iyilik üretmektedir. Burada Batı kötülük üreten tarafta yer almaktadır. Birbirinden farklı olan binlerce bireyden oluşan toplulukları kategorik birer küme olarak iyilik ve kötülükle tasnif etmek, toplumları kütle şeklinde değerlendirmektir ki özcülük bu tarz bir bakış açısının sonucudur.

KENDİNİ BİTİREREK VAR EDEN BATI

Yaklaşık iki bin sayfa hacmindeki derlemenin tüm detaylarını vermek zordur. Ancak metafizik, fizik ve nihayet kaotik bir süreçte evrilen Batı mantığını analiz açısından Alatlî'nin çözümlemelerini öğrenmek, yazarın dördüncü cildin sonunda Bart Kosko'dan da alıntı yaparak yaptığı analizlerle mümkündür. Öncelikle Alatlî'nin oksidental bir profil çizdiğini ifade etmek yararlı olacaktır. Oksidental yaklaşımın uzun soluklu bir çözümlemeye ihtiyaç duyduğunu belirterek onun Batı'nın sonu gördüğü saçaklı mantığa dair bir şeyler söylemek daha doğrudur. Burada Batı mantığını Aristo ile özdeşleştiren Alatlî'nin bu mantığın bitişini Uzakdoğu ile ilişkilendirmesi ile ilgili ufak bir analiz yapmak gerekir. Alatlî'ye göre güncel olarak yaşanan süreç ikinci aydınlanma dönemidir. Birinci aydınlanmanın merkezi Batı, ikinci aydınlanmanın merkezi ise Uzakdoğu'dur. İkinci aydınlanma, kesinlikçi ve mekanik Aristocu Batı mantığının yerini saçaklı mantığın almasıdır. Saçaklı mantık ise ihtimaller dünyası, farklı doğrular, yeni fizik kuralları ve üretim biçimlerine göndermede bulunmaktadır.

Yakından bakıldığında Aristo mantığına karşı olan saçaklı mantığın aslında postmodern söylemin değişik bir ifadesi olduğu görülebilmektedir. Alatlî'nin saçaklı mantık diye ifade ettiği, ama aslında postmodern süreç olan yeni mantığın entelektüel çıktıları, tartışma biçimleri ve köklerinin adresi yine Batı'dır. Batı mantığının karşısına saçaklı mantığı yerleştiren Alatlî, Bart Kosko ile yapılan bir sohbetten hareketle iddiasını şu cümlelerle temellendirmektedir: “Saçaklılar, ‘fuzzy’ciler. ‘Fuzzy’nin kelime anlamı saçaklı, dağınık, müphem, puslu. Fuzzy’ciler,

Aristo’nun siyah-beyaz mantığının karşısına Buda’nın hem siyah hem de beyaz mantığını koyanlar. Ya doğru ya yanlış değil, hem doğru hem de yanlış. Ya 0 ya 1 değil, hem 0 hem de 1. Gerçek, uç noktaların arasında bir yerde. ‘El-menziletü beyne’l menzileteyn.’ Türkçesi, ‘iki yer arasında bir yer.’ Sahici dünya siyah-beyaz değil, kırçıl. Sahici dünyanın mantığı da kırçıl. Güle güle Aristo, hoş geldin Buda, hoş geldin Mutezile.”⁹

Buna göre dünya tarihinin son yüz yıllarını domine eden Batı’nın karakteristik mantığı olan Aristo’nun kesinlikçi yaklaşımları tarihe karışmakta, birinci aydınlanma dönemi olan klasik Batı düşüncesinin yerini ikinci aydınlanma dönemi almaktadır. İkinci aydınlanma dönemi ise, saçaklı bir mantığa dayalı olan Uzakdoğu felsefesince oluşturulmaktadır. Alatlî’ye göre “Buda, Aristo’dan iki asır önce yaşadı. Düşünce sistemi çelişkiler üzerine kuruludur. Güller hem kırmızıdır hem de değildir. Gökyüzü hem mavidir hem de değildir. ‘Hem-hem de’ tarzı düşünce biçimi Lao Tzu’dan çağdaş Zen’e kadar Uzakdoğu inanç sistemlerinin aslı, esası. Saçaklı mantığın aslı esası, ikili sisteme (*bivalence*) karşı, çoklu sistem (*multivalence*).”¹⁰ Bu düşünce biçiminin tek doğru yerine çoklu doğruluğa, fiziğe, üretime ve siyasete göndermede bulunan postmodern felsefeden farkı belirsiz olduğu gibi, Uzakdoğu düşüncesinin hangi entelektüel çıktılarla bu süreçte ivme kazandırdığı ise belirsizdir.

Özetle Alatlî’nin seçkisi uzunca yıllar Batı düşüncesine ışık tutacak bir külliyat konumundadır. Seçkiden çıkan resimse Batı’nın dinamik bir düşünce serüvenine sahip olduğunu göstermektedir. Bu serüvenin güncel hâli, yine Batı çıkışlı olan müphem, muğlak, Alatlî’nin deyimiyle saçaklı bir vaziyettir. Bu vaziyetin kaynağı da Batı’nın kendisidir. Uzunca bir süredir dünya sistemini etkileyen Batı düşüncesi güncel olarak emperyalist bir hegemonyaya evrilmiştir. Bu düşünce biçimine alternatif olabilecek çekim merkezlerine dair ise henüz ufukta beliren belli bir işaret bulunmamaktadır.

8 https://www.youtube.com/watch?v=DalD_YusAT8 (Erişim, 02.21.2024)

9 Alev Alatlî (der.), *Batı’ya Yön Veren Metinler* (Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, 2010), 4/1779.

10 Alatlî, *Batı’ya Yön Veren Metinler*, 2010, 4/1779.

ALEV ALATLI'NIN EĞİTİM PENCERESİ

GÜLŞEN ÖZER

Alev Alatlı, ulu çınardan kopmuş bir yaprak gibi bu dünyadan ayrıldı. Böyle tanımlamayı seçtim zira kendisini bir büyük bütüne atfetmesi dikkate alınırsa onu büyütüp, kalanı görünmez kılan bir tarif kendisini de memnun etmezdi. “Elimizden geleni değil, yapılması gerekeni yapacağız” diyen Alatlı, toplumun ortak bir dil bulup etrafında toplanabilmesini sağlamaya matuf sarsıcı cümleleri ardında bırakarak gitti.

Milletimizin Batı’nın bilgi tekeli kırılmadan yaşayakalmasının imkânsız olduğunu kaydeden Alev Alatlı yazılarında, televizyon programlarında, konferanslarında ve söyleşilerinde dönüp dolaşıp eğitim üzerine düşüncelerini paylaşma gereği duymuştu. Çünkü Türkiye’nin önündeki ağır dönemecin her şeyden çok eğitimle ilgili olduğunun farkındaydı. Hemen başta belirtmek gerekir ki *Kelebek Etkisi*’nde ve daha sonraki programlarına bakarak Alatlı’nın doğup büyüdüğü dünyanın bir sonucu olarak düşüncesinin her döneminde eğitim süreçlerine yakından baktığını, bu konudaki araştırmalara özel bir ilgi ve alaka gösterdiğini yazabiliriz. Bu durum doğrudan Alatlı’nın eğitime dair düşüncelerinden bir kısmını müstakil olarak ele almayı, en azından dikkat çekmeyi gerekli kılıyor.

Alev Alatlı, bir bakıma yanlış bilinen veya bilinmeyen eğitimi, fikri takip yaparak, kıyaslamayla anlatmaya çalışıyordu. Yapmak istediği, yaşını bizim yaşımıza katıp 21. yüzyılda bizim avans almamızı sağlamaktı. Asıl altını çizmeye ve belirtmeye çalıştığını kavramak için herhâlde şu tespit yerinde olacaktır: Alev Alatlı, eğitimi, “ideolojilerin savaş alanı olmaktan çıkarma” söyleminin bir türlü “Türkiye’nin gelecek nesillerini nasıl yetiştireceğine karar verme” aşamasına ulaşamamasından mustarıptı. Çoktandır bilinen sorunlarımızı masaya yatırırken meselelerin düşünce tarafı kadar, pratik yanlarının da göz ardı edilmemesi gerektiğinin ayırdındaydı. Örneğin adaletten, utanmaktan, liyakatten,

edep, öğretmenlerin öğrencilerine bir şeyi öğretiyorum diyerek onları dolandırmasından, erkek çocuklarına güçlü ve onurlu olduklarını hissettirmenin erdemli yolları olduğundan, mesele dışarıdan bakabilecek feraseti edinmek gerektiğinden bahsediyordu. Kapadokya Meslek Yüksekokulu kurucuları arasında yer alması da pratikle bağlantılıydı. Alatlı bu okulun, bir üniversite kurmak fikriyle değil, Kapadokya’nın istihdam potansiyeline rağmen göç vermesinin çelişkisi üzerine tamamen pratik ihtiyaçtan hareketle açıldığını belirtir.

EĞİTİMİ 2000’Lİ YILLARDA GÜNDEME ALMAK

Alev Alatlı, denemelerinde ve televizyon programlarında ısrar ve inatla eğitim meselemizi hayatın diğer alanlarından ayırmadığı için eğitim süreçlerinin bölük pörçük, parça başı ve kalitesiz olduğunu söylemekten geri durmamıştı. *Kelebek Etkisi Söyleşileri* kitaplarında eğitim kavramının ne kadar sık geçtiğini hatırlatmak isterim burada. Yine Alatlı’nın Edward W. Said’in vefatı münasebetiyle yazdığı bir metinde, onun *Oryantalizm, Kültür ve Emperyalizm* adlı eserlerini liselerde zorunlu olarak okuturdum, dediğini hatırlıyorum. Öte yandan, eğitimde görünürde hız kazanan “Müslüman ideali”, “Cumhuriyet ideali” tartışmalarının yanında alttan alta kabul gören neoliberalizmin her şeyi egemenliği altına alışına hayıflanıyordu. Çünkü “servet birikiminin insan için değil, insanın servet birikimi için kullanılmasını vazedene neoliberalizmin kalıcı bir ideoloji olduğuna inananlardan” değildi.

Şu var ki Alev Alatlı eğitime dair sohbetlerin öncelikle “Eğitim nedir?”, “Neden yapılır?” diye başlaması gerektiğini talep etmişti. Bunu yaparken de eğitim felsefecilerinin görüşlerini okurlarıyla paylaşma gereği duymuştu. Mesela Eflatun’un eğitimin çeşitli yetenek ve hevesleri olan bireyleri, “basiret, cesaret, itidal ve adalet”

şeklinde tanımladığı dört erdemle donatarak toplumun fertlerinin birbirinin dilinden anlamalarını sağlayacak faaliyet olarak gördüğünü yazdı. Antik Yunan’da eğitimin amacının, iyilik düşüncesini hazmetmiş ideal bir millet inşa etmekle bağlantılı olduğunu da. Alatlı, Sokrates’in “Sorgulanmayan hayat yaşanmaya değer” özdeyişini ise, eğitimin *amacını* değil, *bu amaca nasıl ulaşılabileceğini* sorgulamak çerçevesinde anlamak gerektiğini belirtti. Orta Çağ Avrupa’sında ise eğitimin Hristiyan idealini gerçekleştirecek insanlar yetiştirmeyi mümkün kılacak şekilde tasarlandığını hatırlatarak, Rönesans sonrasında Tanrı’yı hayatın merkezinden çıkaran ve birinci aydınlanma olarak adlandırdığı dönemden itibaren eğitim sahasında yaşananları özetledi. Şüphesiz o bunu yaparken Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, John Dewey gibi isimlerin yanında kapitalist ve komünist eğitim gibi anlayışlardan söz etti. Onun eğitimin amacı ve niteliği üzerinde düşünenlere atıf yapması ansiklopedik bir aktarımla bağlantılı olmayıp Türkiye’deki siyasetçilerin ve aydınların eğitim değerlendirmelerinin yüzeyselliğine dikkat çekme arzusuyla bağlantılıydı.

Bu bakımdan Alev Alatlı’nın bilhassa 2000’lerde yazdıkları Türkiye’deki eğitim tartışmalarına farklı bir boyut katacak nitelikteydi. Dönemin Millî Eğitim Bakanı Erkan Mumcu’dan Mete Tunçay gibi kırk yıllık üniversite hocası ünlü tarihçilere varıncaya kadar memleketin idareci ve münevverlerinin eğitime bakışlarındaki

çarpıklıkları anlatmaya çalışmıştı. Postmodernizmden üniversiteye, YÖK tartışmalarından din öğretimine, mesleki eğitimden öğretmen niteliklerine bir dizi konuda söz almıştı. Okuduğunuz bu yazıda bunların her birini özetlemeye çalışmak değil niyetim, o zamanlardan bu zamanlara mesafe alıp alamadığımızı düşünme sürecine katkı sunmak. Alatlı 2002’lerde AK Partili bir bakanın eğitimde dini bütün insan yetiştirmeyi gündemine almamasını, anlı şanlı tarihçinin ise eğitimin “burjuvaziye itaatkâr ve hamarat hizmetkârlar” yetiştirmenin ötesine geçen amaçlarından bahsetmemesini eleştirmişti. Alatlı yazısını, kavga etmek bir yana fikir teatisinde bile bulunmayan bu isimlerin eğitim odaklı sığlığını hak etmediğimizi belirterek notalamıştı. Onun bu karara varmasını etkileyen birçok faktör var. Bunun etrafındaki faktörleri başka yazılarında da ortaya koyar. Bunlara *pencere* diyebiliriz; kendisi okurlarına bir olaya *bu pencereden* veya *şu pencereden* bak, demektedir.

Bu çerçevede şekillenen başka bir metninde ise ABD’de 1990’ların ikinci yarısından itibaren 2002’ye kadar üç defa toplanan Millî Eğitim Zirvesi’nde ele alınan konuları, hayata geçirilen politikaları özetleyerek “eğitimi ideolojilerin savaş alanı olmaktan çıkaracağız” sözüyle anılan Erkan Mumcu’yu gerçeklerin dünyasına çağırır. Bu yazılar eğitim alanında geçmişten bugüne yaşananları görüp anlamamız açısından da dikkatle okunmayı hak etmektedir. Şu cümleleri Alatlı’nın 2000’lerin ilk yarısındaki eğitim tar-

tışmalarına katılmasının altında yatan ıstırapı özetler mahiyettedir: “Meseleyi böyle ele aldığımızda, eğitimin ülkenin genel gidişatından ayrı düşünülemeyeceği, iyileştirilemeyeceği açıktır. Türkiye, yaşamsal ‘meselelerini’ saptamadığı, sahiplenmediği, masaya yatırmadığı sürece, kalıcı bir eğitim felsefesinin esaslarını da ortaya koyamayacaktır. Durum buyken, millî eğitimin yerel birimlere devredilmesi ya da merkezden kontrol edilmesi tartışmaları havanda su dövmekten öteye gitmeyecektir.” Ne var ki memleketin bir numaralı eğitim yazarı o yıllarda da bu yıllarda da Abbas Güçlü olduğundan bunlar bir türlü fark edilememişti!

Alev Alatlî, her şeyden önce 21. yüzyılın başlarında günümüzdeki hâkim ideolojinin, “neo-liberalizm”, başka bir ifadeyle “insan”ı üretimin nihai hedefi olmaktan çıkartıp, “üretim araçları”ndan biri derekesine düşüren anlayış olduğunu gündemine almıştı. Alatlî “insan kaynakları” adı altında özel bir satın alma (“mübayaa” kelimesini kullanarak) uzmanlığının oluşmasını da bu eğilimin doğal sonuçlarından biri görmüştü. İnsanın, 21. yüzyıl ideolojisi doğrultusunda “insan kaynakları pazarına arz edilen meta” seviyesine düşürülmesine itiraz etmişti. Dini bütün insanın hayatının merkezi Allah olduğu için bu insanın, bireysel esenliği merkez alan dünya görüşünü kabullenmesinin imkânsızlığına dikkat çekmesi sebepsiz değildi.

Alev Alatlî’ya göre günün hâkim ideolojisi insanın dünya nimetlerinden toplum ve Allah adına feragat etmesini, kendi varlığını aşan değerlere itaat gibi erdemleri bir kenara bırakmasını istemekteydi. Bu çerçevede medreselerde verilen eğitimin, sadelik, dürüst yoksulluk, açgözlü olmamak gibi vasıflarını geliştirmeye, insanı kendi ölümü ile sona ermeyecek bir hayata hazırlamaya yönelik olduğunun altını çizmişti. Dünyanın belli başlı eğitim felsefecilerinin, insanların ve çevrenin kaderinin kayıtsız şartsız serbest pazar mekanizmaları tarafından belirlenmesini talep eden 21. yüzyıl neoliberalizmine cevaz vermediklerini hatırlatmayı ihmal etmeden.

EĞİTİMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNDEN

Alev Alatlî ezber bozan üslubuyla öğrenci ya da eğitim ortamlarında bulunduğu anlarda âdetâ münadi rolünü üstlendi ve insanı uyanışa,

harekete çağırdı. Öğrencilerin hocalarını “sağması” gerektiğini söylerken eğitim sayesinde kurtuluşun mümkün olacağından bahsederdi. Aksi takdirde eğitimdeki yetersizlik; soyutlamada, felsefede yetersizlik, soyut düşünme beceriksizliği eninde sonunda ilahiyat alanına da sirayet edecekti. Dolayısıyla bir tehdit vardır ama bunun fark edilmesinde geç kalınmıştır. Bu sebeple gençler kendilerini tahkim etmeli ve zorlayıcı gelen yüzyıla hazırlanmalıdır. Şu manada cümleler kurması bununla bağlantılıdır: “Çocuklar, sizlere şunu söylemek istiyorum, kimseden bir şey bekleyemeyeceğiz. İki el bir baş içindir. Başarılarınızı kendiniz çizin!”

Alev Alatlî’nün idrak biçimi yaşadığı topraklar için kuşatıcı bir gelecek sunmaktadır. Eğitim, hemen hemen her teklifinin temelinde durmaktadır. Yabancı dil öğrenimi konusunda bir mesafe alınamaması noktasında Sultanahmet’te 2008’de düzenlenen Konuşan Kitap Şenliği’nde ilginç bir diyalog yaşanır Alatlî ile Hayrunnisa Gül arasında: “Hanımefendi burada ama... Bir gün Türkiye’nin kraliçesi olursam, kimse ne ODTÜ ne Boğaziçi yabancı dilde eğitim yapamaz! Kraliçeliğinizi bana verir misiniz?” der Alatlî. Buna karşın aldığı cevap farklı frekanslardan yayın yapan radyo gibidir. “Haklısınız ama yabancı dil de ihmal edilmemeli. Çocuklarımız kendilerini hem Türkçe hem yabancı dilde çok iyi ifade edebilmeli.”

Alıntıladığım satırlarla sınırlı olmayan bu konu Alev Alatlî’nün içinde yaşadığı dünyadaki olaylara eleştirel bir dille yaklaştığını da ortaya koyar. Bu diyalog Alatlî’nün bakış açısının derinliğini ifade ederken muhafazakârları temsil eden Hayrunnisa Gül’ün meselenin hayli uzağında kaldığını gösterir. Çünkü mesele yabancı dile karşı geliştirilen bir tutumla alakalı değildir. Mesele, olgulara bu ülkenin zihinsel, kültürel bağımsızlığı ve potansiyelinin inkişafı arzusu ile bezenerek bakabilmektir. Alatlî, gençlerle sohbetlerinde en az bir yabancı dil öğrenmelerini hararetle tavsiye etmektedir ki bu aynı zamanda zihin açıdır.

Alev Alatlî’nün eğitime bakış penceresinin sunduklarını tüm konuşmalarında, metinlerinde ve öğretmenlerle bir araya gelişlerinde görebiliriz. Mesela *Kelebek Etkisi Söyleşileri* eserinde özgürlükten, bir insanın özgür olabilme şartlarından bahsederken düzgün beslenme ve düzgün

bir aile hayatına düzgün bir eğitimi de ekler. Alatlının eğitim vurgusunun mükemmeliyeti de içerdiğini söyleyebiliriz; eğitimcilerin işlerini doğru yapması gerektiğini sık sık salık verir. Onun için eğitimin iyiliği her şeyden önce bir misyonunun olması ile ilintilidir. Günümüzde eğitimin dağınık ve işlevsiz oluşu, esasını ve kurucu temelini kaybetmesindendir. Alatlının bu noktada şunu söyler: “Türkiye’de bizim geldiğimiz noktada şu soruyu sormamız gerekiyor: Bundan yüz sene önce bir ulus devlet kurmak için o düzenlemeleri yaptık. Peki, şimdi eğitimi neye göre düzenleyeceğiz?” Aslında Alatlının 2000’ler sonrasında eğitim meselesini merkeze alarak kurduğu tüm cümleler buradan yola çıkılarak anlaşılabılır. Günlük politikalar eğitim için günü kurtarmaya bile kifayet etmediği gibi sürekli değişimler güvensizlik oluşturur ki bir söyleşisinde İsmet İnönü’den itibaren yöneticilerin çoğunun, ülkenin eğitimine güvenmedikleri için çocuklarını yurt dışında okuttuklarını ifade eder.

Eğitim, bir bütün olarak ahlaki öğretileri, kadim değerleri talebelere benimsetebilmiş olmalıdır, der Alev Alatlının. Bunu ahlak öğretimi ile eğitimde başarı kazanılacağı fikri ile destekler. Bir ilkokul öğretmenin kendi ahlaki değerlerini bir kâğıda yazıp cebinde taşıması, bunlara ters düşmemek, ters görüntü vermemek için elinden geleni yapması gerektiğini teklif eder. İşin düşünsel boyutu ve düzeyleri bir yana Alatlının dünyaya yaklaşımı kadar ilkokul yıllarının geçtiği Erzurum’un, yazdıkları üstünde çok fazla etkisi vardır. Alatlının okul ikliminin kadim değerleri aktarması, yaşatması kadar aile ortamlarının da eğitimi destekleyici rolüne işaret eder. Bu desteklemeyi pek çoğumuzun varsaydığı desteğin ötesine götürür, öyle ki PISA gibi uluslararası sınavlarda ülke başarısının artmasını aile ortamlarındaki destekle de ilişkilendirir: “PISA sonuçlarına, matematik yeterliliğimize bakın. Bence dindarlıkla ciddi ilgisi var. Örnek olarak Yahudilere bakın. Eğer siz matematiği, fenni, düzgün Türkçeyi hanede mutak konuşma hâline getirirseniz, bunları evlerinizde konuşulan bir değerler bütünü yaparsanız çok farklı sonuçlar alırsınız; kadim değerler de buna dâhildir.” Ne yazık ki onun gördüğü dünya Türkiye’de görül-müyor hâlâ!

Alev Alatlının’a göre üniversite bir amaç değil araçtır: “Genç insanların dünyayı doğru oku-

malarını sağlayacak, yaşayakalma becerileriyle donatacak bir ‘araç.’ Eğer bunu yapamıyorsa, mezunları ülkenin ve dünyanın gerçek koşullarından bihaber yetiştiriyor ya iş alanları doğru saptanamadığı ya da eğitim doğru planlanamadığı için iş bulamıyorlarsa, ‘üniversite’ dediğimiz kurumlar işlevlerini yerine getiremiyorlar demektir. Kapitalist anlamda ‘girişimcilik’ bize göre üniversite müfredatının bir parçası olamaz. Ama ‘özgüven’ dersiniz, bakın işte o doğru! Gençleri özgüvenle donatabilirseniz ister işveren olurlar, ister işçi. Önemli olan, potansiyellerini geliştirecek şekilde donanmalarını sağlamaktır.”

Alev Alatlının pratik anlamda eğitim süreçlerini ikiye ayırmaktan yanadır. Bunlardan *biri*, eğitimin sürekli gelişimini sağlayan AR-GE çalışmalarıyla beslenen bilim üreten merkezler olmasıdır. Bu sayede sadece akademik ilgisi bulunan talebeler geçim kaygısı duymaksızın entelektüel çalışmalar yapabilecektir. Bu akademi entelektüel çalışmalara hasredilmiş bilim üreten ve sürekli gelişen merkezlerdir. Başkaca amacı olmayan ama aynı zamanda geçim gailinden uzak zihinlerin çalışma alanıdır. *İkincisi* ise, salim kafayla eğitim verebilmek maksadıyla kurulan Kapadokya Üniversitesi gibi istihdama, meslek edindirmeye hatta ülke ihtiyaçlarına göre şekillenen eğitim ortamlarıdır. Zaten bu üniversite kurulurken şehrin ihtiyacına cevap verecek insan gücü yetiştirme maksadıyla hareket edilmiştir. İstihdam için şehri terk eden gençlerle şehrin ihtiyaç duyduğu işgücü arasında bağ kurularak meslek yüksekokulu açılmıştır. Son tahlilde bilim üreten merkezler ile meslek öğreten merkezlerin ayrıştırılmaması entelektüel kaliteyi düşürecektir.

İçten ve samimi cümleleriyle Alev Alatlının, eğitimdeki eksikliğin, samimiyet yoksunluğunun manzarasının aynı zamanda bu coğrafyanın görüntüsü olduğunu belirtti her zaman. Dolayısıyla zihinlerin toksin atmasını sağlama sürecinde eğitim için söyledikleri aslında siyasetten ekonomiye pek çok alana uyarlanabilir. Sonrası başka bir tartışma konusu olmak üzere şu sözleri hatırlatarak bu bahsi kapatabiliriz: “Toplum ne ise eğitim odur. Eğitim sistemini ‘akıl’, ‘ahlak’, ‘adalet’ ve ‘adap’ kavramları üzerine kuralım. Zaman geceyi gündüze katma zamanıdır.”